Tuđman, Franjo (1922–1999)

A hagyomány szerint Zvonimir horvát király (1075–1089) profétikus átokkal sújtotta népét, amely szerint kilencszáz évig nem lesz képes egységes államban élni. Ez az átok megtört, Horvátország 1991-ben függetlenné vált, többpártrendszer alakult ki, szabad választásokat rendeztek, alkotmányt fogadtak el, a horvát nemzet „alapító atyja", Franjo Tuđman lett a köztársaság elnöke.

Horvátországban francia mintájú félelnöki kormányzati rendszer jött létre, az 1990. évi alkotmány értelmében a kormány felelősséggel tartozik a köztársasági elnöknek. A köztársasági elnököt első alkalommal a parlament választotta meg, a képviselők a kormánypárt alapítóját és elnökét, Tuđmant helyezték az elnöki pozícióba. 1992-ben és 1997-ben azonban már közvetlen választás útján, a nép döntése alapján kerülhetett ismét az így megerősített legitimációjú elnöki székbe. Kormányzati rendszerének köszönhetően Horvátország köztársasági elnöke jelentős jogkörökkel bírt egészen az ezredfordulót követő alkotmánymódosításig. A bel- és külpolitika formálásában széles jogosítványokkal rendelkezett, amelyet csak fokozott a tény, hogy mindvégig a kormányzópárt, a Horvát Demokrata Közösség (HDZ) elnöki pozícióját is ő töltötte be. Tuđman „hosszú karjai" így egészen a törvényhozásig és a kormány működéséig elértek. Horvátország 1990-es években formált arculata, kül- és belpolitikája összekapcsolható Tuđman személyiségével, eszméivel és cselekedeteivel. Meghatározta a függetlenség után létrejött horvát állam fejlődésének menetét, „autokratikus demokráciát" épített ki. A Tuđman-vezette autokratikus államot demokrácia-hiányos állapotok jellemezték: a kormányzat jelentős befolyással bírt a médiára és az általa közölt információkra, a kormánypárt támogatói körének hegemóniája és a külföldi horvátoknak adott választójog (a horvát emigráció tagjai erős szimpatizánsai Tuđman köztársasági elnöknek és pártjának) egyenlőtlen versenyt eredményezett a politikai életben, így a függetlenséget követő szabad választásokon folyamatos HDZ-győzelem figyelhető meg.

Franjo Tuđman 1922 májusában született egy kis Zágráb környéki faluban, amely ma is nagy becsben tartja híres szülöttét. A második világháború alatt partizánként harcolt testvérével, majd a háborút követően a védelmi minisztérium munkatársaként dolgozott, mindeközben diplomát szerzett a katonai akadémián, illetve a politikatudomány doktora címet a Zágrábi Egyetemen. 1967-ben azonban kegyvesztett lett a horvát kommunista vezetés szemében, kizárták a pártból, illetve elveszítette egyetemi tanári állását is. Kétszer került börtönbe, mindkét alkalommal hamar szabadult. 1971-ben aktív részese volt a „horvát tavasz" elnevezésű reformmozgalomnak, amelyért két év börtönbüntetést kapott, ám Joszip Broz Tito (1892–1980) közbenjárása nyomán rövid időn belül elhagyhatta a börtönt. Tito döntése egészen a második világháború partizánharcaihoz vezethető vissza, amelyekben a fiatal Tuđman Tito oldalán vett részt. Tíz évvel később három éves börtönbüntetést szabott ki rá a bíróság, mivel úgy ítélték meg, hogy Tuđman svéd és német televízió- illetve francia rádiócsatornának adott interjújában erős kritikával illette az akkor fennálló rendszert, támo-

gatva a plurális demokrácia intézményét. Ezúttal romló egészségügyi állapotára hivatkozva engedték szabadon. 1987-ben, miután kézhez kapta útlevelét, külföldre utazott – Kanadába, Amerikai Egyesült Államokba, majd európai országokba – ahol a horvát emigráció tagjainak tartott előadásokat egy független Horvátország megteremtésének eszméjéről. Utazásai során kapcsolatokat szerzett, amelyekre a később építhetett. Ugyanezekben az években átfogó politikai programot állított össze az akkor még Jugoszlávián belül létező Horvátország számára. 1989. június 17-én alapította meg a Horvát Demokrata Közösséget, amelyhez nagy segítséget nyújtott a külföldi horvát emigrációból érkező anyagi és szellemi támogatás. Tíz éven keresztül élete összefonódott az ország történetével, 1999 decemberében történt halálát követően is elismert és becsült személyiség maradt hazájában, annak ellenére, hogy az általa kiépített független horvát állam korántsem volt annyira demokratikus, mint ahogy azt a Tuđman-kori retorika és propaganda állította. Franjo Tuđman összetett és ambivalens szereplője a horvát történelemnek.

(Az értelmiségi) Franjo Tudman érettségit, katonai diplomát (1957-ben), végül politikatudományi doktori címet szerzett. Egyetemi tanárként dolgozott, 1961-ben megalapította a horvát munkásmozgalmi történeti intézetét, amelynek elnöki posztját évekig ő töltötte be. A világot járva tartott előadásokat tartott, közben rengeteg írása jelent meg nyomtatásban, méltán illethetjük az „értelmiségi" jelzővel. Tuđman büszke volt tudományos munkáira, amelyeket gyakran archaikus szóhasználat és idézetek sokasága jellemzett. Az értelmiségiek azon részéhez tartozott, amely nem tartotta távol magát a politikától. Nézeteinek, ideáinak elkötelezett híve volt. A katonai szigor és a mások véleményével kapcsolatos intolerancia is személyiségének szerves részéhez tartozott, emiatt tekintélyelvű politikusként tartották számon. Írásaiban és tetteiben is megnyilvánult a világról alkotott pesszimista felfogása, amely szerint a világot rossz, veszélyes, megbízhatatlan emberek népesítik be. Tuđman nem volt elvont, elvonult magányos gondolkodó – írásain, tettein, a politikán és az állam vezetésén keresztül szerette volna megvalósítani eszméit.

(A történész) Tuđman termékeny szerző volt, rengeteg írásának többsége katonai, filozófiai, illetve történelmi témájú. Aprólékos és pedáns, ám olykor sokat ismételt frázisokat tartalmazó tudományos munkáit gyakran éles kritikával illették. Csak néhány írása a teljesség igénye nélkül, melyek elismerést arattak, nemcsak a horvát tudományos körökben: Harc a háború ellen *(Rat protiv rata)*, A szocialista Jugoszlávia létrehozása *(Stravanje sicijalisticke Jugoslavije)*. Disszertációja a Miroslav Krleža (1893–1981) által kiadott *Forum* című befolyásos tudományos folyóiratban is megjelent. Saját újságát Utak forradalma *(Putovi revolucije)* néven adatta ki. Esszéi, értekezései jelentek meg számos más tudományos lapban, Horvátországon belül és azon kívül is. Történelmi tárgyú nemzetközi konferenciák résztvevője és felszólalója volt. Hallgatta Henry Kissinger szemináriumát az amerikai Harvard Egyetemen.

Történelmi munkássága egyik legjelentősebb momentumának nevezhető a már korábban említett, 1961-ben alapított munkásmozgalom-történeti intézete, melynek 1967-ig töltötte be az elnöki pozícióját. Az intézet jelentős szerepet játszott a második jugoszláv állam szellemi életében. Tuđman gyakorlott történész volt, jártassága a marxista ideológia és a horvát irodalom területein kétségbevonhatatlan. A berlini fal leomlása, a kelet-közép-európai államok rendszerváltása nagyban hozzájárult Tuđman történelmi munkásságának megismeréséhez.

(A politikus) A horvát politikai életet egészen az 1980-as évekig a kommunista párt monopolhelyzete határozta meg. Az 1970-es évektől Horvátországban nacionalista mozgalmak kérdőjelezték meg a kommunista párt és a szövetségi szint elsődlegességét és nagyobb önállóságot követeltek a tagköztársaságoknak. E mozgalmakban fel-feltűnik Tuđman is. Jugo-

szlávia széteséséig békés eszközökkel, interjúkkal, nyilatkozatokkal harcolt a horvát autonómia eléréséért, így 1989-ben szinte magától értetődő volt, hogy a rendszerváltozások, a nemzeti ébredések idején pártot alapított – olyan pártot, mely a későbbi horvát történelem legmeghatározóbb tényezőjévé vált. Tuđman a Horvát Demokrata Közösség, majd később Horvátország élén is jelentős politikaformáló tevékenységet végzett. A független Horvátország megalapítását tekintette az Európai Közösségekhez való csatlakozás első és elengedhetetlen lépésének. Felfogásában a szupranacionalizmus, a nemzetek fölöttiség a hatalmas államok és erős vezetők eszköze a náluk kisebb és gyengébb politikai, társadalmi szereplők feletti hatalom gyakorlására és érvényesítésére. Tuđman a kormányokat mint az állampolgárok geopolitikai és nemzeti érdekeinek megvalósításáért felelős eszközöket írja le. Katonai akció, beavatkozás helyett a diplomácia módszereit részesítette előnyben, minden olyan ajánlatot hajlandó volt elfogadni, amely nem sértette országa érdekeit. Tuđman az államban létrehozott rendet, konszolidációt tartotta a sikeres integráció alapkövének, mint ahogy azt országával kapcsolatban is kifejtette. Horvátországot mindig is európai államként tartotta számon, hangsúlyozva Habsburg-örökségét, katolikus kultúráját, hidat képezve a Balkán és Nyugat- Európa, a katolikus és ortodox–iszlám világ között. Mindezek ellenére a nyugati közösség vonakodva fordult Tuđman és az általa vezetett Horvátország felé. Jellemének és politikájának több eleme „szemet szúrt” nyugati kollégái körében. Példaként említhetjük radikális Bosznia-politikáját, az általa visszaemelt usztasa szimbólumok használatát, vélt vagy valós antiszemitizmusát és rasszizmusát.

Történelmi tanulmányaira és ismereteire hivatkozva hangsúlyozza Bosznia és Horvátország gazdasági, történelmi, geopolitikai és kulturális összetartozását, hiszen egy olyan generáció képviselőjének tekinthetjük, amelynek világában a muszlim közösség egy vallást jelentett, nem pedig nemzetet vagy nemzetiséget. Tuđman deklarálta, hogy Bosznia-Hercegovinát csupán a „horvát nemzet nemzeti államának tartja”. Az általa képviselt nacionalisták értelmezésében a bosnyák muzulmánok valójában iszlamizált horvátok. Az ország függetlenségét követően az usztasa rendszerre jellemző szimbólumokat arra hivatkozva vette újra elő, hogy azok a középkori Horvátországból származnak, azokat a horvát identitás szimbólumaiként tartotta számon (címer, kuna). Történészként leghíresebb munkája az 1989-ben kiadott A háború borzalmai *(The Horrors of War, Bespuca povijesne zbiljnosti)* című műve, mely felháborodást keltett mind a horvát, mind a nemzetközi tudományos körökben. A könyv két ponton jelent veszélyt Tuđman akkori és későbbi megítélésére. Állítása szerint lényegesen kevesebb zsidó vesztette életét a második világháború alatt nemzetközi szinten, valamint a horvát Auschwitzként számon tartott jasenovaci koncentrációs táborban. Tuđman politikusként a történelmet eszközként használta. Nézetei ellenszenvet keltettek az európai integráció multikulturális irányába elkötelezett képviselői számára, annak ellenére, hogy ő Horvátország befogadását a nyugati demokráciák sorába mindvégig fontos és elérendő célnak tartotta.

(A „korrupt”) A közép- és kelet-európai rendszerváltásokra jellemző tendenciák általánosságban jellemzőek Horvátországra is, ezeket még fokozták az 1995-ben befejezett délszláv háború hatásai. A korrupció elsősorban a lassan zajló horvát privatizáció során mutatkozott először, a társadalom kis része tett szert vagyonra, növekedtek a társadalmi és szociális különbségek. Kétségtelenül a HDZ tagjai voltak a legnagyobb nyertesei a rendszerváltó folyamatnak, ám nem jelenthetjük ki egyértelműen, hogy Tudman által vezetett rezsim korruptsága egyedülálló jelenség volt, amely megszűnt a vezető halálával. Fontos megkülönböztetnünk egymástól a nepotizmus intézményét a neoliberális piacgazdaság által generált egyenlőtlenségek kialakulásától.

Tuđman családtagjai jelentős pozíciókat töltöttek be elnöksége ideje alatt: felesége a

Tuđman-éra alatt ismert humanitárius segítségnyújtási szervezetnek, Miroslav nevű fia a horvát titkosszolgálat vezetője volt. Nevenka lányát korrupció vádjában bűnösnek találta a bíróság, ám az ügy elévülése miatt börtönbüntetését nem kellett letöltenie, Sinisa unokája autóversenyzői karrierjét állami cég finanszírozta. Miközben a munkanélküliség folyamatosan emelkedett az országban és a lakosság szegénységben élt, napvilágot látott híresztelések szerint Tuđman felesége (1998-ban) kétszázezer ismeretlen eredetű német márkával rendelkezett.

Franjo Tuđmant messianisztikus küldetéstudat vezette politikája során, és megszállottja maradt a horvát államiság jelképeinek. Saját értelmezésében az a küldetése, hogy elhozza a békét az országába, amelyről népe – az ő szemében – már ezer éve álmodott. Tevékenysége során kétségtelen, hogy sokkal kevésbé tartotta szem előtt a demokrácia alapeszményeit, mint azt hirdette, megfojtotta az egykor sokszínű médiát, elhallgattatva minden eltérő véleményt. Képtelen volt megnyerni Horvátország szerb lakosainak bizalmát.

Franjo Tuđman politikusi teljesítménye jelentős: felépített egy önálló és független horvát államot. Ám ahhoz, hogy Horvátország „továbblépjen" a volt jugoszláv tagköztársaság szerepéből, szükség volt ara is, hogy az ország túllépjen rajta. Személyisége és nézetei korlátokat képeztek az európai integrációhoz való kapcsolódáshoz, amelyek közül a legfőbb akadályt a hágai Nemzetközi Büntetőtörvényszék irányában folytatott politikája képezte. Azzal, hogy megtagadta az együttműködést és a háborús bűnökkel vádolt tábornokok kiadatását, hozzájárult Horvátország elszigetelődéséhez. 1999 decemberében, amikor hosszas betegségét követően elhunyt, egy belső válságtól szenvedő, immáron identitás nélküli kormánypártot, és egy domináns vezető nélküli horvát államot hagyott hátra.

(Horváth Petra)

Irodalom

- Bellamy, Alex J. [2001]: Croatia After Tudjman – The 2000 Parliamentary and Presidential Elections. *Problems of Post-Communism*, 2001. szeptember–október,18–31. o.
- Juhász József [1999]: *Volt egyszer egy Jugoszlávia*. Aula kiadó, Budapest
- Ramet, Sabrina P. – Clewing, Konrad – Lukić, Reneo [2008]: *Croatia since Independence – War, Politics*. Society, Foreign Relations, R. Oldenbourg Verlag München, München
- Silber, Laura – Little, Allan [1995]: *Jugoszlávia halála*. Zrínyi Kiadó, Budapest